

POLSKA NIEPODLEGŁA 1918-2018

INTERDYSCYPLINARNA MONOGRAFIA ZBIOROWA
WYDANA Z OKAZJI OBCHODÓW
100-LECIA ODZYSKANIA PRZEZ POLSKĘ NIEPODLEGŁOŚCI

REDAKCJA
KAROL ŁUKOMIAK

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

POLSKA NIEPODLEGŁA 1918-2018

INTERDYSCYPLINARNA MONOGRAFIA ZBIOROWA WYDANA
Z OKAZJI OBCHODÓW 100-LECIA ODZYSKANIA PRZEZ
POLSKĘ NIEPODLEGŁOŚCI

POLSKA NIEPODLEGŁA 1918-2018

INTERDYSCYPLINARNA MONOGRAFIA ZBIOROWA
WYDANA Z OKAZJI OBCHODÓW
100-LECIA ODZYSKANIA PRZEZ POLSKĘ NIEPODLEGŁOŚCI

REDAKCJA
KAROL ŁUKOMIAK

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

REDAKCJA:

KAROL ŁUKOMIAK

RECENZENCI:

DR HAB. JERZY STAŃCZYK, PROF. WAT

DR HAB. WŁODZIMIERZ LAPIS

DR HAB. MAŁGORZATA PAWLAK

DR HAB. ANNA SZUSTEK

PPKŁ DR INŻ. RAFAŁ KASPRZYK

PPOR. (REZ.) DR PAWEŁ STOBIECKI

DR MIROSŁAW DELA

DR MAŁGORZATA EWA KOWALCZYK

DR MACIEJ KOWALCZYK

DR PAWEŁ STACHOWIAK

KOREKTA REDAKTORSKA:

KAROL ŁUKOMIAK

DIANA ŁUKOMIAK

SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI:

KAROL ŁUKOMIAK

© COPYRIGHT BY ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-66035-12-6 (KSIĄŻKA)

ISBN: 978-83-66035-13-3 (EBOOK)

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA W OTWARTYM DOSTĘPIE NA STRONIE
INTERNETOWEJ WYDAWCY: archaeograph.wixsite.com/archaeograph/publikacje

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ 2018

SPIS TREŚCI

OD REDAKCJI

9

PAWEŁ SZAFRAŃSKI

Upamiętnienie bohaterów.

Działalność lwowskich oddziałów Towarzystwa Polskiego Żałobnego Krzyża i Polskiego Towarzystwa Opieki nad Grobami Bohaterów w latach 1923-1926

11

JACEK STASIORCZYK

Mniejszość polska wobec zamachu stanu na Litwie w 1926 roku

27

PATRYCJA KUSZPIT-BACHAR

PRZEMYSŁAW KUDERCZAK

Prawo i gospodarka w służbie budowy jedności II Rzeczypospolitej

41

KRZYSZTOF ŚWIĄTCZAK

Przyczyny wybuchu II wojny światowej

– analiza nastrojów społecznych i politycznych w Niemczech i ZSRR w latach 1918-1939

55

KRZYSZTOF ŚWIĄTCZAK

Losy polskich żołnierzy na Zachodzie po klęsce wrześniowej w 1939 roku.
Aspekty prawne i społeczne tworzenia Wojska Polskiego we Francji
i w Wielkiej Brytanii

71

PAWEŁ MARCHEWKA

Działalność wywiadowcza Polskiego Państwa Podziemnego

91

PATRYCJA WERONIKA WASIELEWSKA

Czerwiec zwykłych ludzi. Wypadki Czerwca '56 roku w Poznaniu

"A lato było piękne tego roku" Od złamanej nogi do bohaterki
Czerwca '56 roku. Wypadki Poznańskie oczami i duszą pisane.
Droga do Czerwca Pani Aleksandry Banasiak

105

MACIEJ SKRZYPEK

Chadecja – nieudany projekt w III RP. Partie chrześcijańskiej demokracji
w Polsce w latach 1991-2001

137

DANIEL SMAGA

Process of Poland's accession to the structures
of the North Atlantic Treaty Organization

161

TOMASZ GORYCA

Rys historyczny i ewolucja polskich formacji ochronnych
w latach 1918 – 2018

173

RAFAŁ MOCZYDŁOWSKI

W przededniu 30-lecia strategicznej suwerenności Polski
– analiza, ocena i perspektywy

197

MACIEJ DŁUGOSZ

Służba Cywilna, jako integralny składnik struktury administracyjnej
w ujęciu temporalnym - analiza historyczno-prawna

215

SARA PIWOWARSKA

Bliski Wschód w polityce zagranicznej Polski w XXI wieku

239

OD REDAKCJI

Odzyskanie przez polski naród niepodległości po w 1918 r. było jednym z najważniejszych wydarzeń we współczesnej historii Polski. Suwerenność została odzyskana po ponad 123 latach zaborów ze strony sąsiednich mocarstw, które z uporem odbierały Polakom swoją tożsamość narodową. To im się jednak na szczęście nie udało. XX wiek przyniósł naszemu krajowi wiele zawirowań historycznych, które niejednokrotnie są tematami sporów współcześnie. Okres niepodległości rozpoczyna się chwilą stabilizacji po Wielkiej Wojnie, czyli czasami Dwudziestolecia Międzywojennego, kiedy to próbowano odbudować Państwo Polskie na wszelkich płaszczyznach administracji i gospodarki. Lata 40 –te i 50-te to jeden z najczarniejszych okresów Polski – mowa tutaj o II Wojnie Światowej i stalinizmie. Czasy PRL trwające do 1989 roku obecnie są wspomniane różnorodnie w zależności od stanu majątkowego i środowiska oraz wieku ludzi pamiętających tamte czasy. Być może zwrot „Niepodległa” powinien stać pod znakiem zapytania? Nie ulega jednak wątpliwości, że Polska jako kraj miała swoje miejsce na mapie politycznej świata. Ponowna zmiana ustroju spowodowała zamęt gospodarczy przypadający na lata 90-te XX wieku. Dochodzimy do pierwszych 18 lat XXI wieku, których jesteśmy bezpośrednimi świadkami i nie trudno zauważyć, że współczesna sytuacja gospodarcza i społeczna Polski wymaga badań.

Najważniejsza, bo 100 rocznica odzyskania niepodległości przez Polskę zasługuje na uczczenie, w tym przypadku w formie monografii naukowej.

Niniejsza publikacja nosząca tytuł Polska Niepodległa jest monografią zbiorową, której rozdziały zostały napisane przez młodych naukowców – studentów i doktorantów, ale w gronie autorów nie zabrakło młodszych badaczy. Tematyka tekstów dotyczy czasów młodej, niepodległej Polski – lata 20-te i 30-te XX wieku; okresu przedwojennego oraz II wojny światowej; czasu PRL

– wydarzenia z czerwca 1956 roku w Poznaniu; III RP lat 90-tych oraz czasów najnowszych. Autorzy poruszyli tematy związane z tematem kontaktów międzynarodowych, obronności XX i XXI wieku i sytuacji politycznej państw sąsiedzkich w czasie przedwojennym.

Z poważaniem

Redaktor tomu

Karol Łukomiak

WN ArchaeGraph

PRZYCZYNY WYBUCHU II WOJNY ŚWIATOWEJ – ANALIZA NASTROJÓW SPOŁECZNYCH I POLITYCZNYCH W NIEMCZECH I ZSRR W LATACH 1918-1939

Wstęp

Atak III Rzeszy na Polskę 1 września 1939 roku¹, a następnie ZSRR na Polskę 17 września 1939 roku² przyniósł kres istnienia II Rzeczypospolitej. Państwo polskie, które odzyskało niepodległość 11 listopada 1918 roku, straciło ją niecałe 21 lat później. Po kilkudziesięciu latach od tragicznych wrześniowych wydarzeń wielu historyków, dowódców wojskowych i weteranów wojny obronnej Polski 1939 roku wysnuwało i wysnuwa najprzeróżniejsze wnioski dotyczące przyczyn wybuchu II wojny światowej, a w szczególności klęski polskiej armii w walce z hitlerowskim najeźdźcą. Według części z nich klęska wrześniowa była nieunikniona³, pozostali zaś twierdzą, że tragicznej w skutkach

¹ Atak na Polskę nastąpił bez wypowiedzenia wojny dnia 1 września 1939 roku o godzinie 4:45. Zob. więcej J. Topolski (red.), *Dzieje Polski*, Warszawa 1981, s. 769.

² Pierwsze ataki sowieków na strażnice Korpusu Ochrony Pogranicza miały miejsce przed godziną 3:00. Zob. więcej B. Wołoszański, *Honor żołnierza 1939*, Warszawa 2010, s. 328.

³ Pogląd o nieuniknionej klęsce wrześniowej głosi m.in. Dariusz Kaliński publicysta „Ciekawostek historycznych.pl”. Zob. także: D. Kaliński, *Polska nie miała szans. Przegraliśmy kampanię wrześniową zanim ta się zaczęła*, [online] <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2015/08/31/polskanie-miala-szans-przegralismy-kampanie-wrzesniowa-zanim-ta-sie-zaczela/#4> [dostęp: 11.07.2018]; Bardzo sceptycznie o możliwościach Wojska Polskiego wypowiadał się dowódca Armii „Poznań” gen. Tadeusz Kutrzeba według, którego: „Potencjał wojenny samej Polski w porównaniu do Niemiec jest tak nikły, że trzeba uznać Polskę jako niezdolną do samodzielnej wojny z Niemcami, oczywiście w tym znaczeniu, że Polska odosobniona nie może liczyć na możliwość rozstrzygającego zwycięstwa, co nie znaczy, abyśmy byli niezdolni do narzuconej nam wojny w obronie niepodległości”. Zob. więcej B. Wołoszański, *Honor...*, s. 271; Gen. Tadeusz Kutrzeba miał świadomość słabości Wojska Polskiego w 1939 roku: „Powstało zasadnicze pytanie,

wojny i porażki można było uniknąć⁴.

Mało osób zwraca jednak uwagę, że w celu właściwej analizy przyczyn wybuchu II wojny światowej należy odnieść się nie tylko do wydarzeń bezpośrednio poprzedzających wybuch konfliktu, lecz przede wszystkim trzeba poddać analizie cały okres dwudziestolecia międzywojennego. Konieczna jest ocena sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w Europie w latach 1918-1939. Tylko takie podejście pozwala w pełni zrozumieć przyczyny tragicznych wydarzeń sprzed kilkudziesięciu lat.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie przyczyn wybuchu II wojny światowej poprzez dokładną analizę sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w Niemczech i w ZSRR w latach 1918-1939. Autor zamierza zrealizować ww. zadanie, analizując powszechnie dostępne źródła w szczególności: publikacje książkowe i filmy dokumentalne.

jak mamy się bić, gdy będziemy najechani przez niemieckie dywizje pancerne wyposażone w masy czołgów i wsparte silnym lotnictwem”. Zob. więcej B. Wołoszański, *Honor...*, s. 279; Gen. Tadeusz Kutrzeba mówi także: „Wychodziłem na wojnę po raz trzeci, w roku 1914 jako niespełna dwudziestoosmioletni porucznik, pełen przesadnego entuzjazmu, w roku 1920 pełen wiary w słuszną przyszłość Polski, teraz z uczuciem przykrego niepokoju. Za dobrze znałem stan naszego terenowego przygotowania i wyszkolenia. Za dobrze znałem nasze braki, głównie w dziale przeciwpancernym i przeciwlotniczym, aby sobie nie zdawać sprawy z trudnych warunków prowadzenia tej wojny”, [online] <https://slynnecytaty.pl/cytaty/382066-tadeusz-kutrzeba-wychodzil-em-na-wojne-po-raz-trzeci-w-roku-1914-ja/> [dostęp: 11.07.2018]; Według Ziemiowita szczerka autora książki pt. *Rzeczpospolita Zwycięska, samodzielne zwycięstwo II Rzeczpospolitej* było niemożliwe. Jedyna szansa na zwycięstwo wiązała się z pomocą Francji i Anglii. Zob. P. Mrówka, *A gdybyśmy tak wygrali w 1939... - rozmowa z Ziemiowitem Szczerkiem*, [online] <https://histmag.org/A-gdybysmy-tak-wygrali-w-1939...-rozmowa-z-Ziemiowitem-Szczerkiem-8374> [dostęp: 11.07.2018].

⁴ Alfred Jodl był szef niemieckiego sztabu generalnego, 4 czerwca 1946 r. w czasie procesu niemieckich zbrodniarzy wojennych w Norymberdze w następujący sposób wypowiedział się na temat wojny obronnej Polski w 1939 roku: „W roku 1939 byliśmy oczywiście w stanie zniszczyć samotną Polskę, ale nigdy nie było w naszych możliwościach, ani w 1938 r., ani w 1939, odparcie koncentrycznego ataku sojuszników. I jeżeli nie przegraliśmy już w 1939 roku, to tylko dlatego, że w czasie kampanii polskiej mniej więcej 110 francuskich i brytyjskich dywizji zachowało się kompletnie biernie mając za przeciwnika jedynie 23 niemieckie dywizje”, J. Lisiewicz, *Polacy spełnili swój obowiązek*, [online] <http://zpl.lt/2016/09/polacy-splenili-swoj-obowiazek/#comment-775211>, [dostęp: 11.07.2018].

I wojna światowa – końcowy okres I wojny światowej w Niemczech

Pod koniec I wojny światowej nastroje w Niemczech były bardzo skrajne. W wyniku blokady morskiej import wszelkiego rodzaju towarów w szczególności żywności zmniejszył się z 4,4 mln ton w 1913 roku do 45,5 tysiąca ton w 1917 roku, czyli niemal stokrotnie⁵. W wyniku niedożywienia zmarło siedemset sześćdziesiąt trzy tysiące Niemców⁶. Niemiecka gospodarka wyczerpała zapasy surowców⁷. Niezadowolenie wśród niemieckiej ludności cywilnej potęgowały chociażby nieodpowiedzialne pomysły niemieckich dowódców np. generała Ericha Ludendorffa⁸, który postulował wcielenie do niemieckiego wojska osoby z rocznika 1900, czyli siedemnastoletnich i osiemnastoletnich chłopców⁹. Zginęło ok. 1,8-2,1 mln żołnierzy niemieckich¹⁰, a ok. 5 mln odniosło rany¹¹. Ludność cywilna miała wyraźnie dość prowadzenia dalszych działań wojennych. Na początku listopada wybuchł bunt marynarzy w Kolonii. W kolejnych dniach wybuchały bunty marynarskie w Bremie, Hamburgu, Wilhelmshaven i Cuxhaven¹². 7 listopada odbyła się dwustutysięczna antywojenna manifestacja w Monachium, gdzie doszło do krwawych starć¹³. 9 listopada

⁵ B. Wołoszański, *Honor...*, s. 11.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 12.

⁸ „Ludendorff Erich, ur. 9 IV 1863, Kruszwonia k. Poznania, zm. 20 XII 1937, Tutzing (Bawaria), niem. generał i polityk; podczas I wojny świat. szef sztabu 8. armii w Prusach Wschodnich, następnie frontu wschodniego; 1916–18 kwatermistrz generalny; z P. Hindenburgiem kierował operacjami wojsk., wywierał duży wpływ na polit. i wojsk. decyzje cesarza i rządu; wkrótce po wojnie związał się z A. Hitlerem (m.in. uczestnik puczu monachijskiego 1923); po 1925 poróżniony z Hitlerem, poświęcił się działalności w organizacjach kombatanckich oraz pisarstwu; opublikował *Der Totale Krieg* (1935)”; zob. *Ludendorff Erich*, [online] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ludendorff-Erich;3934238.html> [dostęp: 13.07.2018].

⁹ Tamże.

¹⁰ *100. rocznica wybuchu I wojny światowej*, [online] <https://www.tvn24.pl/raporty/100-rocznica-wybuchu-i-wojny-swiatowej,866> [dostęp: 11.07.2018].

¹¹ B. Wołoszański, *Honor...*, s. 13.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 13-14.

w Berlinie wybuchł strajk generalny. Prym w manifestacjach wiodła komunistyczna Grupa Spartakusa¹⁴, której czołowy przedstawiciel Karl Liebknecht¹⁵ proklamował powstanie republiki socjalistycznej¹⁶. W wyniku buntu cesarz Wilhelm II zmuszony był uciec do Holandii¹⁷. Wybuch rewolucji bolszewickiej był w Niemczech bardzo realny. Wobec klęsk na froncie i destabilizacji sytuacji wewnątrz kraju politycy II Rzeszy zdecydowali się na kapitulację. Klęska Niemiec w 1918 roku była już faktem, a oddziały, które wycofały się z frontu miały równie ważne zadanie, którym była walka z komunistami. Działania komunistów w Bawarii zostały szybko spacyfikowane przez oddziały Freikorps, a czołowi marksiści wkrótce zginęli.

Koniec I wojny światowej w Rosji i pierwsze lata władzy bolszewików

Pod koniec I wojny światowej w Rosji bolszewicy dążyli do zdobycia i umocnienia swojej władzy. Nie chcieli oni tylko i wyłącznie sprawować absolutnej władzy nad terytorium rosyjskim, ale także nieść rewolucję na Zachód¹⁸.

¹⁴ „Związek Spartakusa, niem. Spartakusbund, początkowo ugrupowanie lewicowych socjaldemokratów niemieckich skupionych wokół pisma „Die Internationale”; 1916 powstała Grupa Spartakusa, będąca 1917–18 w składzie Niezależnej Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (USPD); program z 7 X 1918 postulował zaprzestanie wojny imperialistycznej, obalenie rządu i wprowadzenie swobód demokratycznych; przywódcy Grupy uznali, że Niemcy znalazły się u progu rewolucji socjalistycznej, będącej częścią rewolucji światowej; wbrew stanowisku SPD i USPD domagali się przekazania całej władzy radom i uzbrojenia robotników (rewolucja listopadowa 1918 w Niemczech); 11 XI 1918 utworzono samodzielny Z.S. z Komitetu Centralnego (K. Liebknecht, R. Luksemburg, F. Mehring), który 30 XII 1918–1 I 1919 przekształcił się w Komunistyczną Partię Niemiec”; zob. *Związek Spartakusa*, [online] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zwiazek-Spartakusa;3978033.html> [dostęp: 13.07.2018].

¹⁵ „Liebknecht Karl, ur. 13 VIII 1871, Lipsk, zm. 15 I 1919, Berlin, syn Wilhelma, polityk niemiecki; współzałożyciel (1907) i do 1910 przewodniczący Socjalist. Międzynarodówki Młodzieży w Stuttgarcie; od 1908 deputowany do pruskiego Landtagu, od 1912 — do Reichstagu; czołowy działacz SPD; występował przeciw niem. militarystyce i imperializmowi; 1914 jedyny deputowany głosujący w Reichstagu przeciwko kredytowi wojennemu; 1916–18 więziony za udział w antywojennej i antyrządowej demonstracji w Berlinie; współzałożyciel Związku Spartakusa i KP Niemiec; jeden z gł. organizatorów rewolucji listopadowej w Niemczech 1918; zamordowany wraz z R. Luksemburg przez bojówkę oficerską”; zob. *Liebknecht Karl*, [online] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Liebknecht-Karl;3932441.html> [dostęp: 13.07.2018].

¹⁶ B. Wołoszański, Honor... , s. 13.

¹⁷ Tamże, s. 15.

¹⁸ Tamże.

Lew Trocki¹⁹, założyciel Armii Czerwonej otwarcie wzywał do marszu na Zachód celem niesienia ideologii komunistycznej. W przemówieniu wygłoszonym w Woroneżu 18 listopada 1918 roku mówił: „Towarzysze! Musimy rozpocząć ofensywę, która poniesie nasze rewolucyjne hasła na Zachód! Przez Kijów wiedzie prosta droga do połączenia się z rewolucją austriacką, węgierską, podobnie jak przez Psków i Wilno prowadzi droga do połączenia się z rewolucją niemiecką. Ofensywa na wszystkich frontach! Ofensywa na zachodnim froncie! Ofensywa na południowym froncie! Na wszystkich rewolucyjnych frontach”²⁰. Jednakże polityka przywódców radzieckich w pierwszych latach rządów (tzw. komunizm wojenny) okazała się pasmem klęsk. Katastrofa ekonomiczna oraz klęska głodu w Rosji doprowadziły do licznych buntów m.in. buntu marynarzy w Kronsztadzie w 1921 roku²¹. Lenin w marcu 1921 roku w celu poprawienia sytuacji gospodarczej ogłosił Nową Ekonomiczną Politykę (ros. Nowaja Ekonomiczeskaja Politika)²². Doprowadziło to do pewnego odprężenia w komunistycznej Rosji. W grudniu 1922 roku proklamowano powstanie Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich²³. Lenin po zamachu na jego życie był coraz słabszy i stopniowo odsuwany od władzy. Zmarł w 1924 roku²⁴.

Moda na demokrację – fiasko demokratycznych rządów i kształtowanie ustrojów totalitarnych

Po I wojnie światowej nastała w Europie tzw. moda na demokrację. Szybko jednak okazało się, że kolejne często zmieniane rządy nie były w stanie

¹⁹ „Trocki Lew (1879-1940), właśc. Lejb Bronstein – rosyjski działacz komunistyczny, współorganizator rewolucji październikowej. Już w 1898 r. związał się z rosyjskimi rewolucjonistami, a wkrótce nawiązał współpracę z Leninem... Kiedy dowiedział się, że Lenin powrócił do Rosji, Trocki dołączył do niego i w październiku 1917 r. stanął na czele Piotrogrodzkiej Rady Robotniczej... z polecenia Lenina organizował Armię Czerwoną... Kiedy rządy przejął Stalin Trockiego odsunięto od rządu, a w 1927 r. wyrzucono z partii. Rok później został zesłany do Kazachstanu, a w 1929 roku wypędzony z ZSRR. Stalin wielokrotnie organizował zamachy na Trockiego – ostatecznie został on zamordowany 20 VIII 1940 r. w Meksyku”; zob. A. Nawrot (red.), *Encyklopedia historia*, Kraków 2010, s. 626.

²⁰ Tamże.

²¹ R. Śniegocki, *Historia, Burzliwy wiek XX*, Warszawa 2008, s. 98.

²² Tamże.

²³ Tamże.

²⁴ Tamże, s. 99.

zadowolić obywateli swoich państw. Dochodziło do zamachów stanu i przejmowania władzy przez dyktatorów. Tak stało się m.in. we Włoszech, gdzie w październiku 1922 roku po marszu czarnych koszul na Rzym urząd premiera otrzymał Benito Mussolini²⁵. Sztuka ta nie udała się natomiast Hitlerowi, który po nieudanym puczu monachijskim (8-9 listopada 1923 roku²⁶) stanął przed sądem 26 lutego 1924 i został skazany na 5 lat więzienia w twierdzy w miasteczku Landsberg²⁷. Tam powstało słynne dzieło Hitlera pt. *Mein Kampf* (moja walka)²⁸.

Działalność Hitlera i NSDAP po opuszczeniu przez Hitlera więzienia

Przyszły przywódca III Rzeszy został przedterminowo zwolniony i wyszedł z więzienia 20 grudnia 1924 roku²⁹. Sytuacja nazistów była jednak bardzo poważna. NSDAP oraz Oddziały Szturmowe NSDAP były zdelegalizowane, a gazeta „*Völkischer Beobachter*”³⁰ (dziennik nazistowski) została zawieszona³¹. 4 stycznia 1925 roku Adolf Hitler spotkał się z premierem rządu bawarskiego Heinrichem Heldem. Skutki tej rozmowy były dla nazistów bardzo pozytywne. Po tym, jak Hitler obiecał, że zaniecha wszelkich prób zdobywania władzy siłą, towarzysze Hitlera zostali wypuszczeni z więzienia, NSDAP znów mogła prowadzić działalność podobnie jak dziennik nazistowski³². W latach 1924-1929 NSDAP nie zyskało dużego poparcia. W wyborach do Reichstagu

²⁵ Wiktor Emanuel III - ugiął się przed faszyzmem, [online] <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/967498,Benito-Mussolini-%E2%80%93-chcial-wskrzesc-wielkie-Imperium-Rzymskie> [dostęp: 14.07.2018].

²⁶ B. Wołoszański, *Honor ...*, s. 77-80.

²⁷ Tamże.

²⁸ Po latach okazuje się, że Hitler prawdopodobnie nie był jedynym autorem książki. Zob. R. Jurszo, *Hitler kłamał. To nie on napisał „Mein Kampf”*, [online] <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2014/10/27/ksiazka-antysemita-kto-naprawde-napisał-mein-kampf/#3> [dostęp: 14.07.2018].

²⁹ B. Wołoszański, *Honor ...*, s. 81.

³⁰ „*Völkischer Beobachter*” niem. dziennik nazistowski; zał. 1887 jako „*Münchener Beobachter*”, 1920 nabyty przez NSDAP i wyd. pod zmienioną nazwą; organ NSDAP, od 1933 na pół oficjalny organ rządowy III Rzeszy, 1945 zlikwidowany; redaktor: D. Eckart (1921-23), A. Rosenberg (1923-37), W. Weiss (od 1938); nakład: 1924 — 4 tys., 1932 — 12 tys., 1934 — 336 tys., 1941 — 836 tys.,” zob. *Völkischer Beobachter*, [online] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Voelkischer-Beobachter;3993094.html> [dostęp: 14.07.2018].

³¹ B. Wołoszański, *Honor ...*, s. 81.

³² Tamże, s. 81.

(niemiecki parlament) w maju 1928 roku NSDAP zdobyła tylko 12 miejsc³³. Partia nie miała również dużych dochodów, aczkolwiek niektórzy przemysłowcy w tym Henry Ford wspierali partię Hitlera pewnymi kwotami pieniężnymi³⁴.

Wielki kryzys ekonomiczny – sytuacja w Niemczech, dojście do władzy nazistów

Sytuacja w Niemczech zmieniła się wraz z nastaniem wielkiego kryzysu ekonomicznego w 1929 roku. Władze demokratyczne nie potrafiły poradzić sobie z zapaścią gospodarczą, skutkiem czego coraz większe poparcie zdobywały ugrupowania radykalne m.in. naziści i komuniści. Poparcie dla NSDAP rosło z każdym miesiącem, a w lipcu 1932 roku partia Hitlera zdobyła w wyborach do Reichstagu 230 mandatów³⁵ na 608. Tym samym NSDAP otrzymała 37,4% głosów³⁶. Stała się tym samym najsilniejszym ugrupowaniem w niemieckim parlamencie. Społeczeństwo było rozgoryczone klęską jaki ich kraj poniósł podczas I wojny światowej oraz skutkami wielkiego kryzysu ekonomicznego. Przywódca NSDAP bardzo dobrze wiedział jak to wykorzystać. W *Mein Kampf* pisał: „Masy mają bardzo niewielkie pojęcie, jak dokonać wyboru(...). Dostrzegają tylko bezlitosną siłę i brutalność wypowiedzi, którym zawsze ulegają”³⁷. Wielu chciało wiedzieć, dlaczego Niemcy przegrały wojnę i zmuszone są płacić ogromne reparacje wojenne. Z drugiej strony nieudolność władz demokratycznych w walce z kryzysem gospodarczym sprawiła, że ludność zaczęła popierać stronnictwa skrajne i antydemokratyczne. Hitler w takiej sytuacji bardzo łatwo mógł manipulować społeczeństwem i wmawiać mu, że przyczyną porażki II Rzeszy w I wojnie światowej oraz wszelkich niepowodzeń był spisek zawiązany przez komunistów i Żydów, którzy obalili legalną władzę cesarską, przyczyniając się tym samym do klęski militarnej. Znajdująca się w ciężkiej sytuacji materialnej ludność niemiecka uwierzyła przywódcy

³³ B. Wołoszański, *Encyklopedia II wojny światowej. Tom 2*, Warszawa 1997, s. 269.

³⁴ B. Wołoszański, *Honor ...*, s. 77-80.

³⁵ R. Śniegocki, *Historia ...*, s. 89.

³⁶ M. Szukała, *Prof. E. Król: O zwycięstwie wyborczym NSDAP w 1932 r. zdecydował wielki kryzys gospodarczy*, [online] <http://dzieje.pl/aktualnosc/prof-e-krol-o-zwyciestwie-wyborczym-nsdap-w-1932-r-zadecydowal-wielki-kryzys> [dostęp: 14.07.2018]; Według profesora Eugeniusza Króla właśnie wielki kryzys gospodarczy zdecydował o zwycięstwie NSDAP.

³⁷ B. Wołoszański, *Honor ...*, s. 74.

NSDAP. Po raz kolejny sprawdziły się więc słowa Fuhrera, który w swoim utworze pisał, że „psychika szerokich mas poddaje się tylko temu, co jest silne i bezkompromisowe”. Sytuację próbował ratować Kurt von Schleicher, zagrożony demokracją, kanclerz Niemiec od 1932 roku. Próby delegalizacji NSDAP i KPD przez ww. polityka spełzły na niczym, a prezydent Paul von Hindenburg pod naciskiem polityków obawiających się przejęcia władzy dyktatorskiej przez Schleichera, odwołał go ze stanowiska³⁸. 30 stycznia 1933 roku Adolf Hitler został mianowany kanclerzem III Rzeszy³⁹. Pozycja nazistów tym samym bardzo się umocniła.

Umocnienie się władzy bolszewickiej w ZSRR

Po śmierci Lenina rozpoczęła się w sowieckiej Rosji walka o władzę. Najsilniejszą pozycję w partii miał Lew Trocki, który był głównym kandydatem do przejęcia władzy. W celu wyeliminowania Trockiego Józef Stalin sprawujący od 1922 roku stanowisko sekretarza generalnego Komitetu Centralnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii zawarł porozumienie z Zinowjewem i Kamieniewem tworząc triumwirat⁴⁰. Dzięki zawarciu sojuszu z Zinowjewem i Kamieniewem Stalin odsunął od władzy Lwa Trockiego i zmusił go do wyjazdu z kraju w 1929 roku⁴¹. Rosyjski dyktator następnie postanowił rozprawić się ze swoimi dotychczasowymi sojusznikami. W 1927 roku odsunął od władzy Kamieniewa i Zinowjewa dzięki zawarciu sojuszu z Nikołajem Bucharinem⁴². W 1929 roku Stalin odsunął od władzy Bucharina oskarżając go o odchylenia prawicowe. Tym samym w wieku 50 lat Józef Stalin skupił w swoim ręku całą władzę w ZSRR⁴³. Jednakże zdobycie całkowitej władzy w Rosji nie było jedynym celem Stalina. Cały czas zamierzał on poszerzać terytorium państwa, niosąc rewolucję do wszystkich państw Europy, a nawet wykraczać poza nią. Dyktator bardzo dobrze pamiętał, że ekspansję komunistów na Zachód zatrzymała pod Warszawą odradzająca się Polska. Mimo dotkliwej porażki z 1920 roku

³⁸ R. Śniegocki, *Historia ...*, s. 90.

³⁹ B. Wołoszański, *Encyklopedia ...*, s. 269.

⁴⁰ R. Śniegocki, *Historia ...*, s. 99-100.

⁴¹ Tamże, s. 100.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

Stalin nie porzucił idei rewolucyjnej. Czekał tylko na odpowiedni moment jej realizacji.

Umacnianie władzy Hitlera z III Rzeszy

Hitler w pierwszych latach swoich rządów dążył przede wszystkim do umocnienia władzy. Pierwszym celem stało się pozbycie komunistów, którzy stanowili znaczną siłę polityczną w ówczesnych Niemczech. Po spaleniu Reichstagu 28 lutego 1933 roku⁴⁴, kanclerz III Rzeszy namówił starego i schorowanego już prezydenta Hindenburga do wydania dekretu zawieszającego szereg praw obywatelskich⁴⁵. Dzięki temu Hitler mógł zdelegalizować Komunistyczną Partię Niemiec (KPD), a działacze tejże partii zostali aresztowani i umieszczeni w pierwszym obozie koncentracyjnym w Dachau⁴⁶. W marcu 1933 roku w wyborach parlamentarnych naziści uzyskali ponad 50% mandatów (288 na 566)⁴⁷. W lipcu 1933 roku wprowadzono zakaz tworzenia i działania jakichkolwiek partii poza NSDAP, a w kolejnych wyborach parlamentarnych, które miały miejsce w listopadzie 1933 roku partia Führera zdobyła 92% głosów oraz wszystkie mandaty w parlamencie⁴⁸. Tym samym Reichstag stał się „najdrożej opłacanym chórem świata”⁴⁹. Po śmierci prezydenta Hindenburga w sierpniu 1934 roku przywódca nazistów objął urząd prezydenci, co w połączeniu ze stanowiskiem kanclerskim dało mu nieograniczoną władzę⁵⁰.

Pozycji wodza III Rzeszy mógł zagrozić spór wewnątrz partii. Członkowie Oddziałów Szturmowych (SA) oskarżali Hitlera m.in. o zdradę idei narodowosocjalistycznej. Organizacja, której przewodził Ernsta Röhma liczyła ok. 1 mln ludzi pod bronią i 3,5 mln rezerwistów⁵¹. Popierany przez SS (Sztafety Ochronne) Hitler podczas słynnej „nocy długich noży” 30 czerwca 1934 roku

⁴⁴ Tamże, s. 269.

⁴⁵ Tamże, s. 90.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże, s. 91.

⁵⁰ B. Wołoszański, Encyklopedia ..., s. 270.

⁵¹ Tamże.

rozkazał zlikwidować czołowych działaczy SA m. in. Ernsta Röhma⁵². Po zlikwidowaniu SA Führer sprawował nieograniczoną władzę w III Rzeszy.

Budowa Tysiącletniej Rzeszy – ekspansja terytorialna Niemiec w latach 1935-1938.

Dyktator III Rzeszy mając pełnię władzy, rozpoczął budowę tzw. Tysiącletniej Rzeszy. Na masową skalę rozpoczęto działania zbrojeniowe. Ludzie uznawani za „nieczystych” (głównie Żydzi) byli prześladowani i zmuszani do emigracji. Uchwalone w 1935 roku ustawy norymberskie umożliwiły usunięcie Żydów z życia gospodarczego i politycznego⁵³. W marcu 1935 Hitler odrzucił także postanowienia traktatu wersalskiego (nazywanego przez Führera „dyktatem wersalskim”). W Niemczech odtworzono sztab generalny, budowano armię z poboru (Wehrmacht), organizowano lotnictwo wojskowe (Luftwaffe) i rozbudowywano marynarkę wojenną (Kriegsmarine)⁵⁴. Francja i Wielka Brytania pozostały bierne wobec działania przywódcy III Rzeszy. Twierdziły, że jego działania nie zagrażają pokojowi⁵⁵. Odrzucały one również pomysł Józefa Piłsudskiego o prewencyjnym ataku na Niemcy celem odsunięcia nazistów od władzy⁵⁶. 7 marca 1936 roku Hitler zajął Nadrenię⁵⁷, która na mocy postanowień z 1919 roku miała być strefą zdemilitaryzowaną. W 1936 roku Niemcy i Włochy zawarły sojusz (tzw. oś współpracy), do którego w 1937 roku dołączyła Japonia. Również w 1936 roku Niemcy i Japonia zawarły tzw. pakt antykominternowski, do którego w 1937 roku dołączyły Włochy. Tak powstał trójstronny sojusz Berlin-Rzym-Tokio⁵⁸. W marcu 1938 roku Hitler przyłączył Austrię do swojego państwa (tzw. Anschluss Austrii)⁵⁹. Brak reakcji ze strony państw Zachodu przekonały Hitlera o możliwości dalszej ekspansji. W marcu 1938 roku wojska III Rzeszy wkroczyły do Austrii, po czym została

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ R. Śniegocki, *Historia* ..., s. 112.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ *Jak Piłsudski w 1933 roku chciał zaatakować III Rzeszę...*, [online] <http://zhistorii.blogspot.com/2014/04/jak-pisudski-w-1933-roku-chcia.html> [dostęp: 14.07.2018].

⁵⁷ *Remilitaryzacja Nadrenii - historia zatacza kolo?*, [online] <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1068647,Remilitaryzacja-Nadrenii-historia-zatacza-kolo> [dostęp: 14.07.2018].

⁵⁸ R. Śniegocki, *Historia* ..., s. 115.

⁵⁹ B. Wołoszański, *Encyklopedia* ... , s. 270.

ona przyłączona do państwa niemieckiego (tzw. Anschluss Austrii)⁶⁰. Kolejne żądania terytorialne zostały wysunięte pod adresem Czechosłowacji. Pretekstem było rzekome przesiedlanie Niemców mieszkających w Sudetach⁶¹. Hitler twierdził, że zamieszkiwanie ponad 3 mln Niemców poza granicami Rzeszy stanowi objaw łamania prawa narodu niemieckiego do decydowania o własnym losie⁶². Czechosłowacja dysponowała silną i nowoczesną armią. Miała ponadto potężne umocnienia obronne i fabryki zbrojeniowe. Układy z Francją (układ z 1924 roku) i silnym Związkiem Radzieckim (układ z 1935 roku) dawały pewność, że w przypadku agresji Niemiec, sojusznicy wywiążą się ze swoich obietnic⁶³. Tak przynajmniej sądzili politycy czechosłowaccy politycy. W związku z zaognieniem sytuacji związanej z Czechosłowacją przywódca Włoch Benito Mussolini zaproponował przeprowadzenie mediacji. Doszło do niej w dniach 28-30 września 1938 roku w Monachium⁶⁴. Premierzy Francji i Wielkiej Brytanii łudząc się, że Hitler nasyci się Sudetami, zgodził się na kolejne ustępstwa. W rezultacie Czechosłowacja utraciła 1/5 terytorium i 1/4 ludności⁶⁵.

Działania rządu polskiego w ostatnich latach przedwojennych – czy Polska mogła postąpić inaczej?

Zanim doszło do zajęcia części terytorium Czechosłowacji prezydent zagrożonego państwa Eduard Benes zwrócił się o pomoc do ZSRR. Stalin był gotów wysłać swoje wojska na pomoc sojusznikowi, lecz Polska i Rumunia w obawie o swoją niepodległość nie wyraziły zgody na przemarsz Armii Czerwonej przez swoje terytorium. Czechosłowacja wystąpiła także z propozycją zawarcia sojuszu wojskowego z II Rzeczpospolitą, jednakże władze polskie uznały tę propozycję za spóźnioną⁶⁶. Ponadto minister spraw zagranicznych II RP płk Józef Beck wysunął pod adresem Czechosłowacji żądania dotyczące

⁶⁰ R. Śniegocki, *Historia ...*, s. 115.

⁶¹ *Układ monachijski - rozbiór Czechosłowacji*, [online] <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/942540,Uklad-monachijski-rozbiór-Czechosłowacji> [dostęp: 16.07.2018].

⁶² R. Śniegocki, *Historia*, s. 115.

⁶³ Tamże, s. 116.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ Tamże, s. 117.

⁶⁶ A. Dziurok, M. Gałęzowski, Ł. Kamiński, F. Musiał, *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, Warszawa 2011, s. 89.

zwrotu utraconego kilkanaście lat wcześniej Zaolzia. Ultimatum zostało przyjęte i 2 października 1938 roku oddziały Wojska Polskiego zajęły sporny obszar⁶⁷. Było to ogromnym błędem polskiej dyplomacji. Polska stała się tym samym w oczach międzynarodowej opinii publicznej sojusznikiem III Rzeszy. II RP zarzucano współpracę polityczną z Niemcami⁶⁸.

Wydaje się z perspektywy czasu, że okres napiętych stosunków niemiecko-czechosłowackich był sprzyjającym okresem do sprzeciwienia się Hitlerowi. Wehrmacht nie był bowiem jeszcze gotowy do wyczerpującej wojny⁶⁹, a czechosłowacki rząd mając wsparcie, chociażby Polski zapewne nie przystałby na warunki postanowień z Monachium. Gdyby rozwścieczony Hitler zdecydował się zaatakować Czechosłowację, klęska armii niemieckiej była bardzo prawdopodobna. Sama armia czechosłowacka dysponowała bowiem potężnymi umocnieniami w Sudetach, a w Czechosłowacji zbudowano wiele fabryk nowoczesnej broni m.in. trzynaście fabryk sprzętu lotniczego, sześć odlewni dział, osiem fabryk produkujących karabiny ręczne i maszynowe, a także sześć produkujących granaty i amunicję. Co do samej armii to miała ona ok. 1 mln żołnierzy (po mobilizacji, wojsko zawodowe liczyło ok. 240 tys. żołnierzy)⁷⁰, ok. 3 tys. dział oraz zapas pocisków artyleryjskich w liczbie zapasem 18 407 600 pocisków, 114 ciężkich bombowców Aero-Bloch MB 200, 64 dwupłatowych bombowców A-101, 90 maszyn SB-2 i B-71, a także 326 dwupłatowych samolotów Avia B-534⁷¹. Armia Czechosłowacka mimo tego, że ustępowała w pewnych aspektach armii niemieckiej, to w połączeniu z siłami polskimi mogła stawić zażarty opór, bądź nawet odeprzeć atak agresora. II Rzeczpospolita mogła natomiast starać się odzyskać Zaolzie, oczywiście w zamian za pomoc udzieloną Czechosłowacji.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże, s. 90.

⁶⁹ W. Pacyna (reż.), *Sensacje XX wieku - Polska w ogniu: (1) Polityka i żołnierze* [1:20-1:50], [online] https://www.youtube.com/watch?v=xdb7M_aWmPo [dostęp: 16.07.2018]; Pogląd dowódcy Kriegsmarine Ericha Raedera o nieprzygotowaniu armii niemieckiej do wojny podzielali, także pozostali niemieccy dowódcy.

⁷⁰ R. Szeremietiew, *W tym ambaras! "Razem z Czechami mogliśmy – czytałem wiele razy - pokonać Hitlera i uniknąć wszystkich późniejszych nieszczęść"*, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/143092-w-tym-ambaras-razem-z-czechami-mogliśmy-czytałem-wiele-razy-pokonac-hitlera-i-uniknac-wszystkich-pozniejszych-nieszczesc> [dostęp: 16.07.2018].

⁷¹ P. Mrówka, *Armia Szwejka? Wojsko czechosłowackie przed II wojną światową*, <https://histmag.org/Armia-Szwejka-Wojsko-czechoslowackie-przed-II-wojna-swiatowa-7978/1> [dostęp: 16.07.2018].

Zajęcie części terytorium Czechosłowacji sprawiło, że III Rzesza poszerzyła swoje terytorium, zdobyła ponadto wiele nowoczesnych fabryk zbrojeniowych, a także rozszerzyła swoją granicę z Polską, co miało duże znaczenie w 1939 roku.

Droga do wojny

Po zajęciu Sudetów premier Wielkiej Brytanii Neville Chamberlain po powrocie do kraju stwierdził, że przywiózł pokój⁷². Hitler jednak nie rezygnował z dalszej ekspansji. 14 marca 1939 roku po krwawym powstaniu ksiądz Jozef Tiso ogłosił niepodległość Słowacji, a 15 marca 1939 roku wojska niemieckie wkroczyły do Pragi. Czechy i Morawy stały się protektoratem Rzeszy, a Słowacja uzyskała status niezależnego państwa⁷³. Po zajęciu Kłajpedy (wolne miasto pod kontrolą Ligi Narodów) 23 marca 1939 roku⁷⁴ przywódca Niemiec skierował swoją uwagę na Wolne Miasto Gdańsk. 24 października 1938 roku minister spraw zagranicznych III Rzeszy Joachim von Ribbentrop zaproponował ambasadorowi II RP w Berlinie Józefowi Lipskiemu przedłużenie polsko-niemieckiego paktu o nieagresji nawet o 25 lat. W zamian jednak zażądał zgody polskich władz na włączenie Wolnego Miasta Gdańska do Rzeszy oraz przeprowadzenie autostrady i linii kolejowej przez polskie Pomorze, które łączyłoby Prusy Wschodnie z resztą Niemiec⁷⁵. Józef Beck początkowo myślał, że rozwiąże ten problem sam. Informacje o żądaniach Hitlera przekazał prezydentowi Mościckiemu i marszałkowi Rydzowi-Śmigłemu dopiero w styczniu 1939 roku⁷⁶. Działania Hitlera przeraziły przywódców Wielkiej Brytanii i Francji. Daladier i Chamberlain byli świadomi, że jeżeli Polska przystanie na warunki Hitlera, dyktator całą swoją potęgę militarną może skierować przeciwko Francji i Wielkiej Brytanii. Zgodnie z polityką appeasamentu (z ang. zaspokajanie)⁷⁷ Daladier i Chamberlain postanowili skierować agresję III Rzeszy na wschód. Przede wszystkim dążyli do oddalenia potencjalnej agresji Hitlera na państwa zachodnie. Być może liczyli także, że przywódca III Rzeszy po

⁷² W. Pacyna (reż.), *Sensacje XX wieku ...*, [20:35-20:50].

⁷³ R. Śniegocki, *Historia ...*, s. 118.

⁷⁴ Tamże, s. 118-119.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Tamże, s. 115.

zdobyciu Polski zrezygnuje z dalszych podbojów. Chamberlain i Daladier udzielili Polsce 31 marca 1939 roku jednostronnych gwarancji niepodległości⁷⁸. Rozwścieczony Hitler zerwał m.in. polsko-niemiecki pakt o nieagresji⁷⁹. Polscy politycy m.in. Józef Beck, Ignacy Mościcki i Edward Rydz-Śmigły postanowili, że Polska nie ugnie się przed żądaniem Hitlera. Józef Beck w słynnym przemówieniu wygłoszonym 5 maja 1939 roku na posiedzeniu sejm stwierdził: „Pokój jest rzeczą cenną i pożądaną. Nasza generacja, skrwawiona w wojnach, na pewno na pokój zasługuje. Ale pokój, jak prawie wszystkie sprawy tego świata, ma swoją cenę wysoką, ale wymierną. My w Polsce nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę. Jest jedna tylko rzecz w życiu ludzi, narodów i państw, która jest bezcenna. Tą rzeczą jest honor”⁸⁰ 19 maja 1939 roku Francja podpisała protokół na mocy, którego zobowiązała się do działań ofensywnych przeciwko Niemcom w 15 dniu wojny, jeżeli III Rzeszy napadnie na Polskę⁸¹. 25 sierpnia 1939 roku rządy Polski i Wielkiej Brytanii podpisały w Londynie układ sojuszniczy, w którym Brytyjczycy zobowiązali się udzielić pomocy II RP w przypadku agresji Hitlera⁸². Być może premier Chamberlain chciał mieć pewność, że Polska stawi opór w przypadku wojny z III Rzeszą, pomimo nowego zagrożenia, jakie pojawiło się pod koniec sierpnia 1939 roku, a którym było zawarcie 23 sierpnia 1939 roku paktu Ribbentrop-Mołotow⁸³.

Podsumowanie

1 września 1939 roku III Rzesza najechała na Polskę. 17 września 1939 roku wschodnią granicę Polski przekroczyły wojska ZSRR. Trwająca 5 tygodni

⁷⁸ Tamże, s. 119.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Przemówienie ministra spraw zagranicznych RP Józefa Becka wygłoszone 5 maja 1939 r. na posiedzeniu sejm w odpowiedzi na przemówienie kanclerza Rzeszy Niemieckiej Adolfa Hitlera w Reichstagu, [w:] *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918-1939, t. 2*. Warszawa 1996; cyt. za: A. Dziurok, M. Gałęzowski, Ł. Kamiński, F. Musiał, *Od niepodległości do niepodległości ...*, s. 90.

⁸¹ *Ku agresji na Polskę i wojnie światowej*, [online] <https://1wrzesnia39.pl/39p/kalendarium-1/ku-agresji-na-polske-i/8868,KU-AGRESJI-NA-POLSKE-i-WOJNIE-SWIATOWEJ.html> [dostęp: 16.07.2018].

⁸² *Polska i Wielka Brytania sojusznikami*, [online] <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1209006,Polska-i-Wielka-Brytania-sojusznikami> [dostęp: 16.07.2018].

⁸³ A. Dziurok, M. Gałęzowski, Ł. Kamiński, F. Musiał, *Od niepodległości do niepodległości ...*, s. 92.

wojna obronna Polski 1939 zakończyła się klęską Polaków i de facto IV rozbiorem Polski.

Przyczyn wybuchu II wojny światowej było bardzo wiele i zebraniu kompletnego katalogu tych przyczyn jest celem nieosiągalnym. Analiza stosunków społecznych, gospodarczych i politycznych w samych Niemczech pokazuje, że bardzo wydarzeń wpłynęło na ukształtowanie się ludzkiej świadomości w taki, a nie inny sposób. Załamanie gospodarcze na przełomie lat 20 i 30 XX w. umożliwiło dojście do władzy Hitlera, który głosił bardzo radykalne poglądy, mające jednak poparcie w dobie kryzysu.

Bardzo widoczna jest również polityka ustępstw państw zachodnich i bagatelizowanie oraz lekceważenie Hitlera, co pozwoliło III Rzeszy zdobyć liczne terytoria, umocnić swoją pozycję w Europie i zdobyć niemal całą Europę.

Hitlerowi oprócz bierności Francji i Wielkiej Brytanii bardzo pomogła również polityka prowadzona przez Józefa Stalina. Przywódca ZSRR wierzył, że dzięki Hitlerowi w Europie Zachodniej wybuchnie długa i bardzo kosztowna wojna, dzięki której Stalin będzie mógł podbić wyczerpane konfliktem zbrojnym państwa europejskie i rozszerzyć rewolucję na cały świat⁸⁴.

II wojna światowa na zawsze pozostanie w ludzkiej pamięci. Problem związany z przyczynami jej wybuchu wymaga jednak nadal dogłębnej analizy i wysuwania nowych wniosków, które pozwolą lepiej zrozumieć tenże konflikt.

BIBLIOGRAFIA

[online] <https://slynnne-cytaty.pl/cytaty/382066-tadeusz-kutrzeba-wychodzillem-na-wojne-po-raz-trzeci-w-roku-1914-ja/> [dostęp: 11.07.2018].

100. rocznica wybuchu I wojny światowej, [online] <https://www.tvn24.pl/raporty/100-rocznica-wybuchu-i-wojny-swiatowej,866> [dostęp: 11.07.2018].

Dziurok Adam, Gałęzowski Marek, Kamiński Łukasz, Musiał Filip, *Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918–1989*, Warszawa 2011.

⁸⁴ R. Śniegocki, *Historia ...*, s. 120-122.

Jak Piłsudski w 1933 roku chciał zaatakować III Rzeszę..., [online] <http://zhi.storii.blogspot.com/2014/04/jak-pisudski-w-1933-roku-chcia.html> [dostęp: 14.07.2018].

Jurszo Robert, *Hitler kłamał. To nie on napisał „Mein Kampf”*, [online] <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2014/10/27/ksiazka-antysemita-kto-na-praw-de-napisal-mein-kampf/#3> [dostęp: 14.07.2018].

Kaliński Dariusz, *Polska nie miała szans. Przegraliśmy kampanię wrzesniową zanim ta się zaczęła*, [online] <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2015/08/31/polska-nie-miala-szans-przegralismy-kampanie-wrzesniowa-zanim-ta-sie-zaczela/#4> [dostęp: 11.07.2018].

Ku agresji na Polskę i wojnie światowej, [online] <https://1wrzesnia39.pl/39p/kalendarium-1/ku-agresji-na-polske-i/8868,KU-AGRESJI-NA-POLSKE-I-WOJNIE-SWIATOWEJ.html> [dostęp: 16.07.2018].

Liebknecht Karl, [online] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Liebknecht-Karl;3932441.html> [dostęp: 13.07.2018].

Lisiewicz Janina, *Polacy spełnili swój obowiązek*, [online] <http://zpl.lt/2016/09/polacy-speelnili-swoj-obowiazek/#comment-775211>, [dostęp: 11.07.2018].

Ludendorff Erich, [online] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ludendorff-Erich;3934238.html> [dostęp: 13.07.2018],

Mrówka Przemysław, *A gdybyśmy tak wygrali w 1939... - rozmowa z Ziemowitem Szczerkiem*, [online] <https://histmag.org/A-gdybysmy-tak-wygrali-w-1939...-rozmowa-z-Ziemowitem-Szczerkiem-8374> [dostęp: 11.07.2018].

Mrówka Przemysław, *Armia Szwejka? Wojsko czechosłowackie przed II wojną światową*, [online] <https://histmag.org/Armia-Szwejka-Wojsko-czechoslowackie-przed-II-wojna-swiatowa-7978/1> [dostęp: 16.07.2018].

Nawrot Agnieszka (red.), *Encyklopedia historia*, Kraków 2010.

Polska i Wielka Brytania sojusznikami, [online] <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/1209006,Polska-i-Wielka-Brytania-sojusznikami> [dostęp: 16.07.2018].

Remilitaryzacja Nadrenii - historia zatacza koło?, [online] <https://www.polskie-radio.pl/39/156/Artykul/1068647,Remilitaryzacja-Nadrenii-historia-zatacza-kolo> [dostęp: 14.07.2018].

Szeremietiew Romuald, *W tym ambaras! "Razem z Czechami mogliśmy – czytałem wiele razy - pokonać Hitlera i uniknąć wszystkich późniejszych nieszczęść"*, [online] <https://wpolityce.pl/polityka/143092-w-tym-ambaras-razem-z-czechami-mogliśmy-czytałem-wiele-razy-pokonac-hitlera-i-uniknac-wszystkich-pozniejszych-nieszczesc> [dostęp: 16.07.2018].

Szukata Michał, Prof. E. Król: O zwycięstwie wyborczym NSDAP w 1932 r. zdecydował wielki kryzys gospodarczy, [online] <http://dzieje.pl/aktualnosc/prof-e-krol-o-zwyciestwie-wyborczym-nsdap-w-1932-r-zadecydowal-wielki-kryzys> [dostęp: 14.07.2018].

Śniegocki Robert, *Historia, Burzliwy wiek XX*, Warszawa 2008.

Topolski Jerzy (red.), *Dzieje Polski*, Warszawa 1981.

Układ monachijski - rozbiór Czechosłowacji, [online] <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/942540,Uklad-monachijski-rozbior-Czechoslowacji> [dostęp: 16.07.2018].

Völkischer Beobachter, [online] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Voelkischer-Beobachter;3993094.html> [dostęp: 14.07.2018].

Wiktor Emanuel III - ugiął się przed faszyzmem, [online] <https://www.polskie-radio.pl/39/156/Artykul/967498,Benito-Mussolini-%E2%80%93-chcial-wskrzesc-wielkie-Imperium-Rzymskie> [dostęp: 14.07.2018].

Wołoszański Bogusław, Encyklopedia II wojny światowej. Tom 2, Warszawa 1997.

Wołoszański Bogusław, *Honor żołnierza 1939*, Warszawa 2010.

Związek Spartakusa, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zwiazek-Spartakusa;3978033.html> [dostęp: 13.07.2018].

Filmy dokumentalne

Pacyna Wojciech (reż.), *Sensacje XX wieku - Polska w ogniu: (1) Polityka i żołnierze*, [1:20-1:50], [online] https://www.youtube.com/watch?v=xdb7M_aWmPo [dostęp: 16.07.2018].

SUMMARY

CAUSES OF THE OUTBREAK OF THE SECOND WORLD WAR - ANALYSIS OF SOCIAL AND POLITICAL MOODS IN GER- MANY AND THE USSR IN 1918-1939.

On September 1st, 1939 Nazi Germany attacked on Poland. It was the beginning of the Second World War, which lasted almost six years. After a few decades from these tragic events, a lot of historians and columnists come up with all sorts of conclusions about the outbreak of the conflict. Some say that that war could have been avoided, others that the Second World War was inevitable but it could dissolve formerly. Unfortunately, analyzing the reasons for the outbreak of The Second World War, historians and publicists take into account only the last few years before the outbreak of the conflict. To understand the genesis of the Second World War, however, it is necessary to analyze the whole interwar period.

The purpose of this article is showing the causes of the outbreak of The Second World War through analysis of social, political and economic moods in Germany and Russia in years 1918-1939. The author wants to realize this purpose basis of commonly available books, online articles and other publicly available sources.